

Agnieszka Parlińska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

ROZWÓJ RYNKU PRACOWNICZYCH PROGRAMÓW EMERYTALNYCH

Streszczenie: W artykule autorka zaprezentowała rozwój i rolę rynku pracowniczych programów emerytalnych w Polsce. Przedstawiono wyniki przeprowadzonej analizy liczby i struktury programów emerytalnych ze względu na formę zarejestrowanego programu, liczbę uczestników, konstrukcję składki, wartości aktywów wypłat i wypłat transferowych. Ponadto zawarto prawne uwarunkowania konstrukcji składki ubezpieczeniowej oraz zasad wypłat, wypłat transferowych i zwrotów z programu.

Słowa kluczowe: pracownicze programy emerytalne, umowa zakładowa, pracownicze fundusze emerytalne, fundusz inwestycyjny.

1. Wstęp

Zreformowany w 1998 r. polski system emerytalny zakłada, iż wysokość świadczenia emerytalnego w dużej mierze będzie wynikiem indywidualnej przeszłości przyszłych emerytów. Zasada ta realizowana jest przez tworzenie zarówno indywidualnych, jak i zbiorowych form dodatkowego oszczędzania na przyszłą emeryturę w ramach III filaru systemu emerytalnego. Pogarszająca się sytuacja finansów publicznych oraz wprowadzane w ostatnich latach zmiany systemu emerytalnego uwidaczniają problem wysokości przyszłych emerytur z I i II filaru. Stąd poznanie możliwości tworzenia i rozwoju dodatkowych form zabezpieczenia emerytalnego, w tym pracowniczych programów emerytalnych, jest istotne dla przyszłych emerytów.

Funkcjonujące od roku 1999 pracownicze programy emerytalne (PPE) to programy emerytalne tworzone przez pracodawców dla zatrudnianych przez nich pracowników. Pracownicze programy emerytalne cechuje dobrowolność oraz emerytalny cel.

Programy emerytalne są tworzone dobrowolnie przez pracodawcę, który chce zapewnić swoim pracownikom wyższą emeryturę. Równocześnie pracownik nie ma obowiązku uczestnictwa w programie. Środki zgromadzone przez PPE przeznaczone są na emeryturę i ich wypłata następuje po uzyskaniu wieku emerytalnego lub nabyciu wcześniejszych uprawnień emerytalnych przez uczestnika programu¹.

¹ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 roku o pracowniczych programach emerytalnych (ustawa o PPE), DzU, nr 116 z 2004 r., poz. 1207 z późn. zm. i Ustawa z dnia 28 sierpnia 1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych, DzU, nr 159 z 2004 r., poz. 1667 z późn. zm.

Celem podjętych badań jest określenie roli i rozwoju rynku pracowniczych programów emerytalnych w Polsce. Pracownicze programy emerytalne, obok indywidualnych kont emerytalnych (IKE), są alternatywną formą oszczędzania na przyszłą emeryturę, dlatego istotne jest przedstawienie informacji charakteryzujących rynek. Istotny wpływ na rozwój rynku miały: przyjęta w 2004 r. nowelizacja ustawy o pracowniczych programach emerytalnych (ustawa o PPE) oraz przekształcenie grupowych form gromadzenia środków na cele emerytalne, stąd podjęta została analiza porównawcza przy uwzględnieniu danych za lata 2005-2009.

2. Struktura podmiotowa rynku pracowniczych programów emerytalnych

Pracownicze programy emerytalne stanowią dobrowolną formę oszczędzania na cele emerytalne w ramach III filara zreformowanego systemu. Pracodawca tworzy dla swoich pracowników program, w ramach którego następuje gromadzenie środków na przyszłą emeryturę. Pracownicze programy emerytalne mogą być prowadzone w jednej spośród czterech dopuszczanych przez ustawę z 20 kwietnia 2004 roku o PPE form, takich jak²:

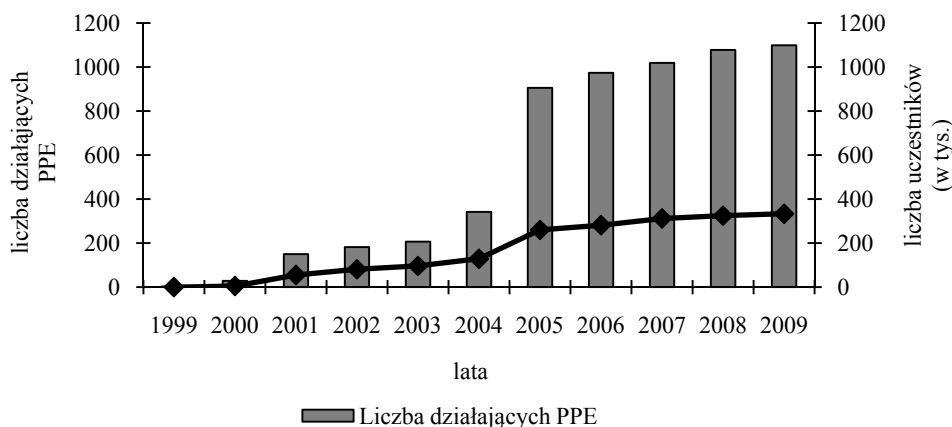
- fundusz emerytalny (PFE),
- umowa o wnoszenie przez pracodawcę składek pracowników do funduszu inwestycyjnego (FI),
- umowa grupowego ubezpieczenia pracowników na życie z zakładem ubezpieczeń w formie grupowego ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym (ZU),
- zarządzanie zagraniczne (ZZ).

Pracodawca może prowadzić dla swoich pracowników program emerytalny tylko w jednej z wyżej wymienionych form. Tylko w wyjątkowych okolicznościach pracodawca może prowadzić jednocześnie więcej niż jeden program³.

Dynamiczny rozwój pracowniczych programów emerytalnych nastąpił w roku 2005, czego przyczyny należy upatrywać w zmianach przepisów ustawy o pracowniczych programach emerytalnych oraz przekształceniach grupowych form gromadzenia środków na cele emerytalne. Rysunek 1 prezentuje wzrost liczby programów oraz liczby uczestników w latach 1999-2009. Rozwój rynku pracowniczych programów emerytalnych odzwierciedlają wzrastające liczby pracodawców oferujących tego typu programy, liczby programów oraz liczby ich uczestników.

² Art. 4 ust. 1 Ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o pracowniczych programach emerytalnych, DzU nr 116 z 2004 r., poz. 1207 z późn. zm.

³ Na przykład gdy pracodawca nabywa przedsiębiorstwo lub jego zorganizowaną część, nabywa akcje towarzystwa emerytalnego lub też w przypadku, gdy następuje połączenie pracodawców prowadzących PPE. W takich przypadkach przejmuje on zobowiązania dotychczasowego pracodawcy wynikające z umowy emerytalnej i w terminie 3 lat od dnia nabycia lub połączenia powinien podjąć działania zmierzające do zaproponowania gromadzenia środków w jednym programie. Art. 7 Ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o pracowniczych programach emerytalnych.

Rys. 1. Rozwój rynku PPE – liczba programów oraz liczba uczestników PPE w latach 1999-2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Raportów KNF o rynku pracowniczych programów emerytalnych w latach 2006-2009.

Tabela 1. Rynek PPE – liczba programów i ich forma, liczba pracodawców prowadzących PPE oraz liczba instytucji finansowych zarządzających PPE i ich forma

Forma programu	2005	2006	2007	2008	2009
ZU	707	754	766	800	802
FI	174	194	226	250	267
PFE	25	26	27	28	30
Liczba PPE	906	974	1 019	1 078	1 099
Liczba zarejestrowanych PPE	597	96	62	77	49
Liczba wyrejestrowanych PPE	33	30	19	18	32
Liczba pracodawców prowadzących PPE	947	1 020	1 061	1 112	1 132
Liczba instytucji finansowych zarządzających PPE, w tym	27	28	28	28	27
ZU	9	8	8	8	8
FI	13	15	15	15	14
PFE	5	5	5	5	5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Raportów KNF o rynku pracowniczych programów emerytalnych w latach 2005-2009.

Dane prezentowane w tab. 1 pokazują, iż w 2009 r. liczba działających programów wzrosła o 193 programy (21,03%) w stosunku do danych z roku 2005. Równocześnie obserwowalne jest spowolnienie tempa wzrostu liczby działających PPE, na co bezpośredni wpływ miała spadająca liczba nowo zarejestrowanych programów i liczba wyrejestrowywanych programów. Najczęściej realizowaną formą PPE były programy w formie umowy z zakładem ubezpieczeń (ZU), jednakże udział tej formy zmniejszył się w 2009 r. o ok. 5,1 pkt proc. w porównaniu z 2005 r. na rzecz programów w formie umowy z funduszem inwestycyjnym (FI).

Środkami gromadzonymi w ramach PPE zarządzało 27-28 instytucji finansowych, wśród których największą liczbę stanowiły fundusze inwestycyjne. Największą liczbą programów zarządza: wśród funduszy inwestycyjnych Towarzystwo Funduszy Inwestycyjnych PZU SA, wśród zakładów ubezpieczeń Powszechny Zakład Ubezpieczeń na Życie SA, a wśród pracowniczych programów emerytalnych Pracownicze Towarzystwo Emerytalne Nowy Świat SA.

Członkiem pracowniczych programów emerytalnych może być dobrowolnie pracownik⁴, pod warunkiem że: jest zatrudniony u danego pracodawcy nie krócej niż 3 miesiące (chyba, że zakładowa umowa stanowi inaczej), nie ukończył 70 lat, spełnia warunki określone w umowie zakładowej⁵. Uczestnikami pracowniczych programów emerytalnych mogą być także osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą, wspólnicy spółki cywilnej, jawnej, spółki partnerskiej oraz komandytowo-akcyjnej i komandytowej odpowiadający za zobowiązania spółki bez ograniczenia, którzy podlegają obowiązkowym ubezpieczeniom emerytalnym i rentowym⁶.

Wzrastająca liczba PPE wpływa bezpośrednio na wzrastającą liczbę uczestników programów, która na koniec 2009 r. wynosiła 333,54 tys. uczestników (oznacza to wzrost o ok. 73,55 tys. osób (28,24%) w porównaniu z danymi z roku 2005).

Analizując dane z tab. 2, można zaobserwować, iż największy wzrost liczby uczestników odnotowywano w programach w formie umowy z funduszem inwestycyjnym (w roku 2009 był to wzrost o ok. 52,43 tys. osób (59,06%) w stosunku do danych z roku 2005). Jedynie w przypadku programów w formie pracowniczego

Tabela 2. Liczba uczestników oraz wskaźnik uczestnictwa w PPE w latach 2005-2009

Forma programu	Liczba uczestników					Wskaźnik uczestnictwa				
	2005	2006	2007	2008	2009	2005	2006	2007	2008	2009
ZU	109 820	119 169	133 895	130 221	133 989	63,87	63,85	73,18	71,21	76,27
FI	88 769	101 597	118 168	135 573	141 199	75,28	79,13	76,00	78,53	78,78
PFE	61 507	60 729	60 058	59 215	58 356	81,59	82,25	80,50	80,71	78,94
Razem	260 096	281 495	312 121	325 009	333 544	70,36	72,03	75,35	75,51	77,71

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Raportów KNF o rynku pracowniczych programów emerytalnych w latach 2005-2009.

⁴ Osoba zatrudniona u danego pracodawcy w pełnym lub niepełnym wymiarze czasu pracy, na podstawie umowy o pracę, powołania, wyboru, mianowania czy też spółdzielczej umowy o pracę. Chęć uczestnictwa w programie może zgłosić także osoba zatrudniona na podstawie umowy zawartej w wyniku powołania lub wyboru do organu reprezentującego osobę prawną oraz będąca członkiem rolniczej spółdzielni produkcyjnej lub spółdzielni kółek rolniczych. Osoba zatrudniona u kilku pracodawców prowadzących programy emerytalne, bez względu na wymiar czasu pracy, może uczestniczyć w kilku programach prowadzonych przez poszczególnych pracodawców.

⁵ Art. 5 ust. 1 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o PPE.

⁶ Warunkiem udziału tych osób w PPE jest prowadzenie przez te osoby lub spółki dla swoich pracowników programów emerytalnych, w których przewidywana jest możliwość uczestnictwa w nich pracodawcy – art. 5 ust. 4 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o PPE.

funduszu emerytalnego odnotowywano spadek liczby uczestników, który trwa od 2005 r. średniorocznie o ok. 1,3%. Do 2007 r. największą liczbę uczestników miały PPE w formie umowy z zakładem ubezpieczeń, natomiast od 2008 r. znalazły się one na drugim miejscu pod względem liczby uczestników.

W roku 2009 wskaźnik uczestnictwa⁷ w PPE wyniósł 77,71% i wzrósł o ok. 7,35 pkt proc. w stosunku do roku 2005. Oznacza to, iż w programach uczestniczy średnio 7 na 10 pracowników, którym pracodawca zaoferował taką możliwość. Wyższym wskaźnikiem uczestnictwa charakteryzowały się programy w formie pracowniczego funduszu emerytalnego oraz w formie umowy z funduszem inwestycyjnym, nieco zaś niższym w formie umowy z zakładem ubezpieczeń.

Tabela 3. Struktura rynku PPE według wielkości programów w latach 2006-2009

Wielkość PPE według liczb uczestników ogółem	Udział w rynku według wielkości PPE (w %)			
	2006	2007	2008	2009
do 50	48,0	48,2	51,6	48,8
50-100	17,0	17,0	15,2	15,7
101-200	14,0	12,9	13,3	13,7
201-300	5,0	5,4	5,3	5,3
301-400	3,0	3,4	3,4	3,6
401-500	2,0	2,0	1,3	2,2
501-1000	5,0	4,9	4,5	4,7
1001-1100	2,0	2,4	1,9	2,4
1501-1600	1,0	0,7	0,7	0,8
powyżej 2000	4,0	3,1	2,7	2,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Raportów KNF o rynku pracowniczych programów emerytalnych w latach 2006-2009.

Największy udział w rynku PPE, według wielkości programu mierzonego ogólną liczbą uczestników, miały programy, w których liczba osób objętych dodatkowym zabezpieczeniem emerytalnym nie przekroczyła 50 osób – tab. 3. W badanych latach ponad 78% programów stanowiły PPE, gdzie uczestniczyło maksymalnie 200 osób.

Analiza danych z tab. 4 potwierdza znaczny udział w rynku „małych PPE”, który związany jest z faktem, iż ok. 40% pracodawców prowadzących programy to podmioty zatrudniające do 50 pracowników. Równocześnie potwierdza się tendencja, iż dominującą grupę ponad $\frac{3}{4}$ PPE stanowiły programy, gdzie pracodawcy zatrudniali do 250 pracowników.

Najwięcej pracodawców prowadzących PPE działało na terenie województw: mazowieckiego, śląskiego oraz wielkopolskiego. W dwóch pierwszych województwach

⁷ Wyznaczany jako stosunek liczby uczestników czynnych, za których wnoszone są składki do programów, oraz liczby osób zatrudnionych u pracodawców prowadzących PPE.

Tabela 4. Udział w rynku pracodawców prowadzących PPE według wielkości zatrudnienia w latach 2006-2009

Poziom zatrudnienia	Udział w rynku pracodawców prowadzących PPE według wielkości zatrudnienia (w %)			
	2006	2007	2008	2009
Do 50 pracowników	40	39,10	40,30	41,80
50-250 pracowników	38	37,70	35,80	35,50
250-500 pracowników	22	10,00	10,60	9,40
Powyżej 500 pracowników		13,20	13,30	13,30

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Raportów KNF o rynku pracowniczych programów emerytalnych w latach 2006-2009.

udział pracodawców w rynku PPE wykazywał tendencję wzrostową przy równoczesnym spadku udziału pracodawców województwa wielkopolskiego. Jednocześnie ok. 72% ogółu pracodawców prowadzących PPE to spółki z ograniczoną odpowiedzialnością oraz spółki akcyjne. Biorąc pod uwagę kryterium przedmiotu działalności pracodawców według PKD, którzy utworzyli PPE, można wyodrębnić 3 grupy pracodawców prowadzących działalność w: przetwórstwie przemysłowym, handlu hurtowym i detalicznym, naprawie pojazdów samochodowych (wyłączając motocykle), dziale wytwarzania i zaopatrywania w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych. Pracodawcy z wyszczególnionych sekcji PKD utworzyli łącznie prawie 50% istniejących na rynku programów⁸.

3. Poziom i konstrukcja składki w pracowniczych programach emerytalnych

Zgodnie z ustawą o PPE do pracowniczych programów emerytalnych mogą być wnoszone dwa rodzaje składek⁹: obowiązkowa składka podstawowa i dobrowolna składka dodatkowa. Pracodawca jest zobowiązany do terminowego i prawidłowego naliczania i odprowadzania na rachunek uczestnika w instytucji finansowej składek podstawowych oraz do naliczania, potrącania i odprowadzania składek dodatkowych¹⁰.

W latach 2005-2009 w większości funkcjonujących PPE wysokość finansowanej przez pracodawcę składki podstawowej określano jako procent od wynagrodzenia (w roku 2005 – 630 PPE, a w roku 2009 – 781 PPE). Ten model konstrukcji składki podstawowej jest charakterystyczny dla wszystkich programów prowadzonych w formie pracowniczego funduszu emerytalnego. Równocześnie w pozostałych programach wysokość składki ustalano kwotowo, a jej poziom różnił się w za-

⁸ Raporty KNF o rynku pracowniczych programów emerytalnych w latach 2005-2009.

⁹ Art. 22, 24-25 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o PPE.

¹⁰ Art. 26 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o PPE.

leżności od formy umowy. W roku 2005 w programach w formie umowy z funduszem inwestycyjnym poziom składki oscylował między 10 a 200 zł, podlegając fluktuacji, w roku 2009 osiągnął przedział od 10 do 300 zł. Analogicznie w programach w formie umowy z zakładem ubezpieczeń składka kwotowa zmieniała się z przedziału od 10 do 300 zł w roku 2005 do poziomu między 7 a 410 zł w 2009 r.

Tabela 5. Wysokość składki podstawowej określona w zakładowej umowie emerytalnej w latach 2006-2009

Składka podstawowa w umowie zakładowej	Liczba PPE				Udział w rynku			
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
Poniżej 1%	1	1	23	7	0,10%	0,10%	2,10%	0,6%
1-1,99%	82	78	23	19	8,40%	7,70%	2,10%	1,7%
2-2,99%			68	69			6,30%	6,3%
3-3,99%	93	94	94	86	9,50%	9,20%	8,70%	7,8%
4-4,99%	77	74	77	80	7,90%	7,30%	7,10%	7,3%
5-5,99%	108	112	110	121	11,10%	11,00%	10,20%	11,0%
6-6,99%	45	53	58	54	4,60%	5,20%	5,40%	4,9%
7%	273	303	336	345	28,00%	29,70%	31,20%	31,4%
Wysokość składki określona kwotowo	295	304	312	318	30,30%	29,80%	28,90%	28,9%
Ogółem PPE	974	1019	1 078	1 099				

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Raportów KNF o rynku pracowniczych programów emerytalnych w latach 2006-2009.

Analizując dane przedstawione w tab. 5, zauważono tendencję wzrostową udziału PPE, w których wysokość składki podstawowej zapisana w umowie zakładowej określona jest procentowo i wynosi powyżej 6%. Udział liczby PPE z wysokością składki podstawowej określanej kwotowo spadł w 2008 r. o ok. 1,4 pkt proc. w stosunku do danych z roku 2006.

Tabela 6 prezentuje łączną sumę składek w poszczególnych formach odprowadzonych w ostatnich 5 latach. W roku 2009 do pracowniczych programów emerytalnych odprowadzono łącznie prawie 888,92 mln zł składek, w tym 864,443 mln zł z tytułu składek podstawowych i 24,49 mln zł z tytułu składek dodatkowych. Łączna suma odprowadzanych składek w omawianym okresie wzrosła o 475,30 mln zł, tj. o 114,91% w porównaniu z rokiem 2005. Przyrost składki odnotowano w PPE realizowanych w formie umowy z zakładem ubezpieczeń oraz umowy z funduszem inwestycyjnym we wszystkich formach PPE, w 2009 r. odprowadzone składki wzrosły odpowiednio o 16,3% oraz 8,3% w stosunku do roku 2008 i o 160,09% oraz 145,64% w stosunku do roku 2005.

Tabela 6. Wysokość składki podstawowej i dodatkowej (w mln zł) w poszczególnych formach PPE w latach 2005-2009

Składki odprowadzone		Forma programu			
		ZU	FI	PFE	razem
2005	składki podstawowe	110,21	167,83	119,75	397,80
	składki dodatkowe	2,04	7,32	6,47	15,83
	razem	112,26	175,14	126,22	413,62
2006	składki podstawowe	220,78	282,82	166,76	670,37
	składki dodatkowe	5,69	10,16	6,82	22,67
	razem	226,47	292,98	173,58	693,04
2007	składki podstawowe	246,17	311,26	166,81	724,24
	składki dodatkowe	5,58	10,73	7,02	23,33
	razem	251,75	321,98	173,84	747,57
2008	składki podstawowe	245,22	384,21	176,58	806,01
	składki dodatkowe	5,73	13,12	7,11	25,95
	razem	250,94	397,33	183,69	831,96
2009	składki podstawowe	286,34	416,66	161,43	864,43
	składki dodatkowe	5,63	13,56	5,30	24,49
	razem	291,97	430,22	166,73	888,92

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Raportów KNF o rynku pracowniczych programów emerytalnych w latach 2005-2009.

W 2009 r. suma składek podstawowych opłacanych przez pracodawców wyniosła 864,43 mln zł, co stanowiło ok. 97% łącznej kwoty składek odprowadzanych na rachunki uczestników, i w omawianym okresie wskaźnik ten nie zmienił się. Dane z lat 2005-2009 wskazują nie tylko tendencję niskiego udziału składki dodatkowej w składkach ogółem, ale spadek tego wskaźnika z 3,83% w 2005 r. do 2,75% w 2009 r. Jedną z przyczyn zaobserwowanego zjawiska było zmniejszenie skłonności uczestników do wnoszenia składek dodatkowych.

Omawiając proporcje pomiędzy wysokością składek podstawowych i dodatkowych odprowadzanych w ramach PPE, należy zwrócić uwagę na wprowadzony w przepisach prawa limit kwoty składek dodatkowych. W latach 2004-2007 został on określony w wysokości trzykrotności odpowiadającego limitu obowiązującego w IKE. Następnie od roku 2008 został wprowadzony przepis, iż suma składek dodatkowych wniesionych przez jednego uczestnika PPE do jednego programu w ciągu roku kalendarzowego nie może przekroczyć czteropółkrotności przeciętnego wynagrodzenia prognozowanego wynagrodzenia miesięcznego w gospodarce narodowej na dany rok¹¹. Limit ten w latach 2005-2007 oscylował między 10,91 a 11,09 tys. zł oraz w latach 2008-2009 między 12,00 a 14,4 tys. zł.

¹¹ Art. 25 ust. 4 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o PPE.

Analizując dane przedstawione w tab. 7, można zaobserwować, iż średnia wysokość składki dodatkowej w PPE, jak również wartość środków wnoszonych w ramach IKE kształtowały się poniżej limitów. Świadczy to o stosunkowo małej skłonności do oszczędzania na cele emerytalne z własnych środków, a nie o powiązaniu z ustawowymi ograniczeniami w zakresie limitów.

Tabela 7. Średni roczny poziom składek na rynku PPE w latach 2005-2009 w zł na 1 uczestnika

Wyszczególnienie	2005	2006	2007	2008	2009
Średnia roczna składka podstawowa PPE	2 434	2 818	2 845	2 975	3 115
Średnia roczna składka dodatkowa PPE	1 042	1 127	1 013	1 001	915
Średnia roczna składka w IKE		2 199	1 719	1 561	1 850

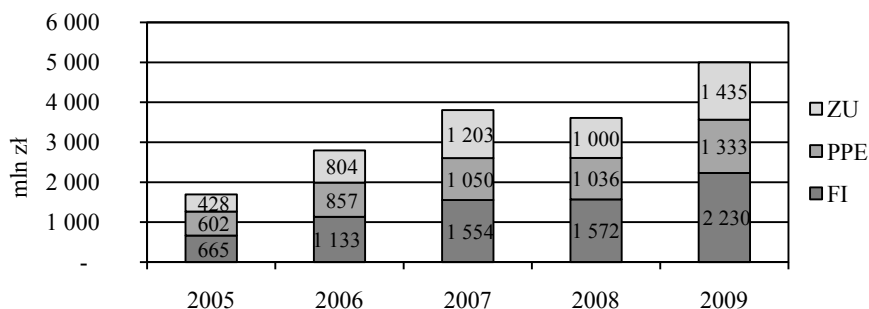
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Raportów KNF o rynku pracowniczych programów emerytalnych w latach 2005-2009.

W omawianym okresie średnia roczna składka dodatkowa odprowadzana do PPE spadła o 125 zł w porównaniu ze średnią składką obliczoną za 2005 r. i wynosiła nieco powyżej 0,9 tys. zł, a średnia roczna składka podstawowa przypadająca na jednego uczestnika PPE w 2009 r. wzrosła w porównaniu z rokiem 2005 o 670 zł i wyniosła 3,1 tys. zł.

4. Wpłaty i wypłaty transferowe

Pracownicze programy emerytalne służą gromadzeniu środków ze składek z przeznaczeniem do wypłaty po osiągnięciu wieku emerytalnego. Wartość zgromadzonych w ramach PPE środków jest uzależniona od wielu czynników, takich jak: forma wybranego programu emerytalnego, wielkość składki podstawowej i dodatkowej określona w zakładowej umowie emerytalnej, forma wybranej instytucji finansowej zarządzającej zgromadzonymi środkami, jak również wartość wypłat, wypłat transferowych czy zwrotów.

Wartość aktywów zgromadzonych w PPE na koniec 2009 r. wyniosła prawie 5 mld zł, co stanowiło wzrost o 194,8% w porównaniu z danymi za rok 2009 – rys. 2. Analizując udział aktywów poszczególnych form PPE w badanym okresie, należy zauważyć stały wzrost udziału aktywów PPE w formie umowy z funduszem inwestycyjnym, które jako jedyne nie odnotowały spadku aktywów w roku 2008, a w roku 2009 ich wartość osiągnęła pułap 2230 mln zł, co stanowiło 44,6% całkowitej kwoty zgromadzonych środków. Na uwagę zasługuje rok 2008, kiedy to po raz pierwszy od powstania PPE zanotowano spadek wartości zgromadzonych aktywów o prawie 200 mln zł, a szczególnie w PPE w formie umowy z zakładem ubezpieczeń i w formie pracowniczego funduszu emerytalnego. Wpływ na powyższą tendencję miała koniunktura rynku finansowego, co z kolei wpłynęło na rezultaty inwestycyjne instytucji finansowych prowadzących pracownicze programy emerytalne.

Rys. 2. Aktywa PPE zgromadzone w poszczególnych instytucjach finansowych w latach 2005-2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Raportów KNF o rynku pracowniczych programów emerytalnych w latach 2005-2009.

W myśl ustawy o PPE zgromadzone przez uczestnika środki mogą podlegać wypłacie¹², wypłacie transferowej (do innego PPE lub na IKE)¹³ lub zwrotowi¹⁴. Zarówno wypłata środków, wypłata transferowa, jak i zwrot środków zgromadzonych w funduszu inwestycyjnym w wyniku realizacji pracowniczego programu emerytalnego następują w formie pieniężnej, po odkupieniu przez ten fundusz jednostek uczestnictwa znajdujących się na rachunku uczestnika¹⁵.

Z danych przedstawionych w tab. 8 wynika, iż w roku 2009 na rzecz ok. 8,8 tys. osób uprawnionych i uposażonych wypłacono łącznie kwotę 112,7 mln zł, o prawie 89,2 mln zł więcej niż w roku 2005 (wzrost o 379,42%). Równocześnie średnia wartość wypłaconych środków przypadających na jedną osobę wzrosła do 5,04 tys. zł i wyniosła 12,9 tys. zł. Od 2006 r. największy udział w wypłatach miały zakłady ubezpieczeń i fundusze inwestycyjne, w których łącznie wypłacono ponad 80% kwot dokonanych wypłat.

¹² Wypłata zgromadzonych oszczędności może nastąpić: na wniosek uczestnika po osiągnięciu przez niego 60 roku życia, na wniosek uczestnika po przedstawieniu przez niego decyzji o przyznaniu prawa do emerytury i po ukończeniu 55 roku życia, na wniosek osoby uprawnionej – w przypadku śmierci uczestnika, bez wniosku uczestnika w przypadku ukończenia przez niego 70 lat.

¹³ Wypłata transferowa jest dokonywana do innego pracowniczego programu emerytalnego na podstawie dyspozycji pracownika po ustaniu uczestnictwa w dotychczasowym programie i przystąpieniu do nowego na skutek: zmiany pracodawcy, wypowiedzenia udziału w programie przez pracownika, likwidacji pracowniczego programu emerytalnego, zmiany formy pracowniczego programu emerytalnego lub podmiotu nim zarządzającego.

¹⁴ Zwrot środków zgromadzonych w programie emerytalnym może nastąpić w razie wypowiedzenia umowy przez uczestnika pracowniczego programu emerytalnego w związku z likwidacją programu w przypadku spadku wartości środków wniesionych w ramach programu poniżej kwoty ustalonej w umowie z zakładem albo towarzystwem ubezpieczeń, funduszem inwestycyjnym bądź w statucie funduszu emerytalnego, jeżeli nie zachodzą przesłanki do wypłaty bądź wypłaty transferowej.

¹⁵ Art. 46 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. PPE.

Tabela 8. Wysokość wypłat oraz średnia wartość wypłaty przypadająca na 1 uczestnika w latach 2005-2009

Forma programu	Kwota wypłat (w mln zł)					Średnia wypłata na uczestnika (w zł)				
	2005	2006	2007	2008	2009	2005	2006	2007	2008	2009
FI	13,9	19	25,00	29,97	44		7 952	11 565	9 780	16 303
PFE	6,1	6,8	12,83	27,43	20	b.d.	8 963	11 029	14 293	17 711
ZU	3,5	17,4	34,63	35,42	46		5 567	12 981	9 974	9 746
Ogółem PPE	23,5	43,2	72,5	92,8	112,7	7 850	6 887	12 091	10 875	12 888
Liczba wypłat	3 tys.	6,3 tys.	6,5 tys.	8,5 tys.	8,8 tys.					

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Raportów KNF o rynku pracowniczych programów emerytalnych w latach 2005-2009.

Zgromadzone przez uczestnika środki mogą zostać także przetransferowane do PPE prowadzonego przez innego pracodawcę lub też na indywidualne konto emerytalne. Największą wartość przetransferowanych wypłat odnotowano w latach 2007-2008. W roku 2009 dokonano transferu zgromadzonych środków na kwotę 82,3 mln zł (o ponad 50% mniej niż w roku 2008).

W strukturze wypłat transferowych w poszczególnych formach programów przedstawionej w tab. 9 można zauważyć, iż w roku 2009 we wszystkich formach PPE przeważały wypłaty transferowe na IKE. W poprzednich latach w PPE prowadzonych w formie umowy z zakładem ubezpieczeniowym i w formie umowy z funduszem inwestycyjnym wartość wypłat transferowych do innych PPE była większa niż transfery na IKE.

Tabela 9. Struktura wypłat transferowych w poszczególnych formach programów w latach 2007-2009

Forma programu	2007		2008		2009	
	do innego PPE	na IKE	do innego PPE	na IKE	do innego PPE	na IKE
ZU	86,6	13,4	79,1	20,9	36,9	63,1
FI	74,2	25,8	76,8	23,2	39,2	60,8
PFE	1,5	98,5	1,4	98,6	1,0	99,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Raportów KNF o rynku pracowniczych programów emerytalnych w latach 2007-2009.

Zmiany w wartościach wypłat transferowych do PPE prowadzonego przez innego pracodawcę są bezpośrednio związane ze zmianami liczby osób, których te transfery dotyczyły – tab. 10. Największy udział wypłat transferowych do innych PPE odnotowano w programach prowadzonych w formie umowy z zakładem ubezpieczeń i w formie umowy z funduszem inwestycyjnym.

Tabela 10. Wartość wypłat transferowych do innego PPE dokonywanych z programów w poszczególnych formach w latach 2006-2009

Forma programu	Kwota wypłat transferowych dokonanych do innego PPE (w mln zł)				Struktura (%)			
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
Liczba wypłat	0,8 tys.	9,3 tys.	6,1 tys.	2,9 tys.				
ZU	1,55	67,69	46,19	11,22	15,85	63,30	44,1	49,3
FI	8,12	38,95	58,32	11,26	82,92	36,40	55,6	49,5
PFE	0,12	0,31	0,33	0,26	1,23	0,3	0,3	1,2
Ogółem PPE	9,80	106,95	104,84	22,74	100,00	100,00	100,00	100,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Raportów KNF o rynku pracowniczych programów emerytalnych w latach 2005-2009.

Tabela 11. Wypłaty transferowe na IKE w latach 2005-2009

Wyszczególnienie	2005	2006	2007	2008	2009
Liczba wypłat transferowych	1 628	2 688	3 307	3 468	5 175
Wartość wypłat transferowych (w mln zł)	10,42	21,05	44,18	52,52	62,46
Średnia wypłata transferowa na rachunek IKE (w tys. zł)	6,4	7,8	13,4	15,1	12,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Raportów KNF o rynku pracowniczych programów emerytalnych w latach 2006-2009.

W latach 2005-2009 wypłaty transferowe na IKE wykazywały tendencję wzrostową co do liczby samych wypłat, ich wartości oraz średniej wypłaty transferowej na rachunek IKE. W roku 2009 5,2 tys. osób przetransferowało ponad 62,5 mln zł na indywidualne konta emerytalne. Średnia wypłata transferowa środków PPE na rachunek IKE wyniosła 12,1 tys. zł, co oznacza prawie 2-krotny wzrost w stosunku do danych z roku 2005.

5. Podsumowanie

Dynamiczny rozwój pracowniczych programów emerytalnych w 2005 r. związany jest z wprowadzonymi regulacjami ustawowymi z roku 2004; uwidocznił się liczbą nowo zarejestrowanych programów, liczbą uczestników czy wzrostem wartości aktywów itp.

Pomimo znacznego rozwoju sektora pracowniczych programów emerytalnych nie pozostał on odporny na narastający kryzys na rynku finansowym. Efekty spowolnienia gospodarczego, zainicjowanego przez kryzys finansowy z lat 2007-2008, nie uwidoczniły diametralnych zmian we wspomnianych latach. W 2008 r. zarejestrowano 77 nowych PPE, 12,7 tys. osób objęto dodatkowym zabezpieczeniem emerytalnym. Negatywnym zjawiskiem, na które bezpośredni wpływ miała sytuacja na

rynkach finansowych, był spadek wielkości aktywów zgromadzonych w PPE (spadek o 5,2% w stosunku do roku 2007).

Jednakże w 2009 r. w sytuacji finansowej pracodawców efekty kryzysu finansowego ujawniły się na rynku pracowniczych programów emerytalnych poprzez: spadek liczby nowo zarejestrowanych programów, wzrost liczby wykreślonych pracowniczych programów emerytalnych z rejestru prowadzonego przez organ nadzoru w związku z likwidacją, aktywne korzystanie przez pracodawców z ustawowej instytucji zawieszenia na określony okres odprowadzania składek podstawowych.

Pozytywnym zjawiskiem obserwowanym w pracowniczych programach emerytalnych w 2009 r. był wzrost wartości aktywów zgromadzonych na rachunkach uczestników PPE o kwotę blisko 1,4 mld zł. Na wartość tę wpływ miały zarówno przepływy netto na rachunkach uczestników programów (wpłaty i wypłaty), jak i inne czynniki, do których należy zaliczyć wzrost wynagrodzeń w gospodarce narodowej, wzrost liczby uczestników PPE, wyniki inwestycyjne osiągnięte przez instytucje finansowe.

Literatura

- Jędrasik-Jankowska I., *Ubezpieczenia emerytalne. Trzy filary*, Wydawnictwa Prawne PWN, Warszawa 2001.
- Pracownicze programy emerytalne. Poradnik pracodawcy*, Broszura KNF, 2008.
- Raporty KNF o rynku pracowniczych programach emerytalnych w latach 2005-2009.
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o pracowniczych programach emerytalnych, DzU, nr 116 z 2004 r., poz. 1207 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 28 sierpnia 1997r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych, DzU, nr 159 z 2004 r., poz. 1667 z późn. zm.

DEVELOPMENT OF OCCUPATIONAL PENSION SCHEMES' MARKET

Summary: The article presents the role and importance of the occupational pension schemes' market in Poland. The analysis's results of quantity and the structure of pension programmes with regard to: their registered forms, participants, contribution's construction, value of assets, payments and transfers are introduced. At the same time the legal aspects of the contribution's construction, payments, transfers and structure of the occupational pension schemes are presented.